

Tax Indicator and Institutional Quality in Selected Oil-Rich Countries

Roghaye Shojaeddin ¹, Majid Sameti ²

- 1 PhD Candidate of Economics, Faculty of Administration of Sciences and Economics, Department of Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran. Email: r_shojaeddin@ase.ui.ac.ir
2. Professor Of Economics, Faculty of Administration of Sciences and Economics, Department of Economics, Department of Economics, University of Isfahan, Isfahan, Iran. (Corresponding Author) Email: majidsameti@ase.ui.ac.ir

Abstract

Considering the importance of the relationship between tax performance and institutional quality, this study incorporates sub-indices of economic freedom into the traditional tax revenue model to examine their effects on the tax ratio. Additionally, a separate model investigates the impact of the tax ratio and oil rents on economic freedom across 10 oil-rich countries between 2011 and 2021. Employing a panel data approach and the Generalized Least Squares (GLS) method, the results reveal that GDP per capita has a positive effect on the tax ratio, while the agriculture-to-industry share in GDP exerts a negative and significant influence. Among the four pillars of economic freedom, “government size” and “open markets” indices negatively affect the tax ratio, whereas “rule of law” and “regulatory efficiency” have positive effects. These findings indicate that in countries with more liberal laws and stronger adherence to them, tax systems function more efficiently. Results from the second model suggest a negative relationship between oil rent and institutional quality. In contrast, GDP per capita and tax revenue exhibit a positive relationship with economic freedom, implying that stable access to financial resources enhances institutional development.

Article information

Review History:

Received: oct. 7, 2024
Revised: oct. 14, 2024
Accepted: oct. 23, 2024
Published online: sep. 16, 2025

Keywords:

Economic Growth
Mineral Resources
Abundance Panel Data
Resource Curse

JEL Classification:

O43, Q30, C23, H11

Corresponding Author:

majidsameti@ase.ui.ac.ir

Aim and Introduction:

Taxes represent a vital and stable revenue source for governments, playing an undeniable role in financing the public sector. This study employs two separate models to investigate the interaction between institutional quality and tax performance in 10 oil-rich countries from 2011 to 2021. The first model assesses the effect of institutional quality on tax revenue by including four sub-indices of economic freedom—rule of law, government size, open markets, and regulatory efficiency—alongside two economic variables: GDP per capita and the agriculture-to-industry share in GDP.

In the second model, three independent variables—tax ratio, GDP per capita, and oil rent to GDP ratio—are analyzed to determine their effects on the index of economic freedom.

Methodology:

The following model is used to examine the relationship between economic freedom and tax revenue:

Model 1:

$$Ltax_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Lgdp\ per\ capita_{it} + \alpha_2 L\left(\frac{agriculture}{industry}\right)_{it} + \alpha_3 L\ rule\ of\ law_{it} \\ + \alpha_4 L\ government\ size_{it} + \alpha_5 L\ open\ markets_{it} \\ + \alpha_6 L\ regularity\ efficiency_{it} + \varepsilon_{it}$$

To assess the relationship between oil rent, tax ratio, and economic freedom as a proxy for institutional quality, the following model is applied:

Model 2:

$$L\ economic\ freedom_{it} \\ = \beta_0 + \beta_1 L\ oil\ rent_{it} + \beta_2 Ltax_{it} + \beta_3 Lgdp\ per\ capita_{it} + u_{it}$$

where L stands for logarithm, u and ε indicate the error terms, i indexes the cross-sectional units, and t denotes time.

To avoid spurious regression, all variables were tested for stationarity. Cross-sectional dependence was assessed using Pesaran's (2015) test, which confirmed dependence among units. Given this, the Pesaran (2003) unit root test was deemed appropriate. The test revealed that some variables are non-stationary at the level, suggesting potential spurious relationships. Therefore, the Kao test was employed to verify the existence of long-term relationships among the variables, which the results confirmed. Estimation and interpretation of the models followed accordingly.

Results and Discussion:

Model estimation was conducted using EViews 13. The F-Limer test indicated the appropriateness of the panel data method for both models. Based on the Hausman test results, the first model was estimated using fixed effects, while the second

model employed random effects. Given the use of GLS estimation, checks for autocorrelation and heteroskedasticity were deemed unnecessary.

Model 1 results indicate that GDP per capita, rule of law, and regulatory efficiency have significant positive effects on the tax ratio. Conversely, the agriculture-to-industry share in GDP, government size, and open markets have negative and significant effects.

Model 2 results show that oil rent negatively affects economic freedom, while GDP per capita and tax ratio exert positive effects. These findings imply that increased oil rents in these countries are associated with declining economic freedom. In contrast, greater tax revenues and higher GDP per capita—indicative of broader and more stable financial access—enhance institutional quality through improved government effectiveness and political stability.

Conclusion:

The findings demonstrate that GDP per capita (elasticity = 0.8), regulatory efficiency (elasticity = 0.37), and rule of law (elasticity = 0.21) have the strongest positive effects on the tax revenue ratio in the sample countries. Rising per capita income boosts tax revenue by increasing citizens' ability to pay taxes. Moreover, improvements in regulatory efficiency and adherence to the rule of law contribute to a more effective tax system.

The agriculture-to-industry GDP share, government size, and open markets negatively affect tax revenue. A high share of agriculture signals a lower degree of industrialization and, hence, a smaller taxable surplus. The unexpected negative relationship between tax ratio and market openness may stem from the nature of oil exports in these countries, which are typically managed by state-owned enterprises, reducing the feasibility of high taxation on such exports.

The negative relationship between government size and tax revenue reflects the reliance of oil-rich countries on resource-based revenues rather than tax revenues. A large public sector may also disincentivize private economic activity, leading to reduced tax collection and weaker tax performance.

The second model reveals that all independent variables significantly impact economic freedom. Specifically, oil rent exerts a negative effect, while tax revenue and GDP per capita positively influence institutional quality. Higher financial capacity enhances political and institutional development, improving indices such as government effectiveness and regulatory quality.

Given the influence of tax revenue and oil rents on economic freedom, policy efforts to enhance institutional quality should focus on improving tax systems and managing natural resource revenues more effectively. Alongside traditional fiscal tools like adjusting tax rates and bases, strengthening institutional frameworks, and promoting a stable economic, political, and social environment are essential strategies.

شاخص مالیاتی و کیفیت نهادی در کشورهای نفتی منتخب

رقیه شجاع‌الدین^۱، مجید صامتی^۲

۱. دانشجوی دکتری رشته علوم اقتصادی، گروه اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، ایران.
r_shojaeddin@ase.ui.ac.ir

۲. استاد گروه اقتصاد، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران (نویسنده مسئول).
majidsameti@semnan.ac.ir

چکیده	اطلاعات مقاله
باتوجه به اهمیت ارتباط میان عملکرد نظام مالیاتی و کیفیت نهادی، در این مطالعه، با هدف بررسی چگونگی ارتباط میان آزادی اقتصادی به‌عنوان شاخص کیفیت نهادی و نسبت مالیاتی به‌عنوان شاخص عملکرد مالیاتی، در قالب دو الگوی جداگانه و مجزا، با ورود زیرشاخص‌های آزادی اقتصادی به مدل درآمد مالیاتی سنتی، به بررسی اثر این متغیرها بر نسبت مالیاتی پرداخته می‌شود. همچنین، در مدلی مجزا، تأثیر نسبت درآمد مالیاتی و رانت نفتی بر شاخص آزادی اقتصادی در ۱۰ کشور نفتی در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ مورد بررسی قرار می‌گیرد. این بررسی با تکیه بر الگوی داده‌های تابلویی صورت گرفته و برآورد مدل‌های پژوهش با استفاده از روش حداقل مربعات تعمیم‌یافته GLS انجام شده، تا بررسی گردد، آیا آزادی اقتصادی و نسبت مالیاتی بر یکدیگر اثر می‌گذارند. برآورد مدل درآمد مالیاتی با در نظر گرفتن آزادی اقتصادی، نشان داد، اثر درآمد سرانه بر نسبت مالیاتی، مثبت و نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت بر این شاخص، اثر منفی و معناداری دارد. از میان ستون‌های آزادی اقتصادی، شاخص‌های اندازه دولت و بازار باز، دارای تأثیر منفی و دو شاخص حاکمیت قانون و کارایی قوانین و مقررات، اثر مثبت بر نسبت مالیاتی دارند، که نشان می‌دهد، در کشورهایی با قوانین و مقررات آزادانه‌تر و در عین حال درجه بالاتر التزام به قانون، عملکرد نظام مالیاتی نیز کاراتر است. نتایج حاصل از برآورد مدل دوم، نشان از وجود ارتباط منفی میان رانت نفتی و کیفیت نهادی دارد. این در حالی است که، رابطه میان درآمد سرانه و درآمد مالیاتی با شاخص آزادی اقتصادی، به دلیل دسترسی بیشتر و پایدارتر به منابع مالی، مثبت برآورد شده است. لذا، نشان داده شد، نه تنها شاخص آزادی اقتصادی بر نسبت مالیاتی اثرگذار است بلکه، کیفیت نهادها نیز از درآمد مالیاتی تأثیر می‌پذیرند.	تاریخچه داوری: دریافت: ۱۴۰۳/۷/۱۶ بازنگری: ۱۴۰۳/۷/۲۳ پذیرش: ۱۴۰۳/۸/۲ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۶/۲۵ کلمات کلیدی: آزادی اقتصادی داده‌های تابلویی درآمد مالیاتی رانت نفتی طبقه‌بندی JEL: E02, E40, E5, E6 نویسنده مسئول: majidsameti@semnan.ac.ir

۱. مقدمه

مالیات‌ها از مهم‌ترین و پایدارترین منابع درآمدی دولت‌ها هستند، که نقشی انکارناپذیر در تأمین مالی بخش عمومی به‌عهده دارند. نگاهی به شاخص‌ها و تفاوت‌های گسترده در درآمد مالیاتی کشورها، لزوم توجه اقتصاددانان و سیاستگذاران به علل اختلاف عملکرد مالیاتی در کشورهای مختلف و ارائه راهکارهایی در جهت افزایش کارایی مالیاتی را آشکار می‌سازد. از سویی دیگر، الگوی کسب درآمد دولت‌ها، بر شیوه نهادسازی و کیفیت نهادهای یک کشور تأثیر می‌گذارد. دولت‌های بهره‌مند از درآمد سرشار منابع طبیعی، میل کمتری به برقراری نظام مالیاتی کارآمد نشان می‌دهند که بر کیفیت نهادهای سیاسی، اقتصادی و اجتماعی در این کشورها تأثیر خواهد داشت (آیشام و همکاران، ۲۰۰۵). لذا، به‌منظور درک عملکرد و سیاست‌ها در دولت‌های نفتی، می‌باید بر رابطه درآمدهای دولت و اثر آن بر کیفیت نهادها در این کشورها متمرکز شد.

درآمدهای مالیاتی، از عوامل متعددی اثر می‌پذیرند. این عوامل به دو دسته کلی تقسیم می‌شوند: عوامل اقتصادی که تحت عنوان عوامل متعارف و مرسوم^۲ شناخته می‌شوند و همچنین عوامل نهادی که با عنوان عوامل غیرمتعارف^۳ معرفی می‌گردند. اگرچه اهمیت متغیرهای سنتی متعارف مانند درآمد سرانه، سهم بخش‌های مختلف اقتصادی و... به‌عنوان عوامل اثرگذار بر ظرفیت مالیاتی یک کشور را نمی‌توان نادیده گرفت اما، تمرکز صرف بر این عوامل به‌منظور افزایش درآمد مالیاتی، می‌تواند باعث گمراهی کشورها در سیاستگذاری گردد؛ چراکه عوامل متعارف به‌تنهایی نمی‌توانند نوسانات درآمد مالیاتی را به‌شکلی دقیق توضیح دهند.

در اکثر کشورهای درحال توسعه، ضعف نهادی و ساختاری، سبب شده دولت‌ها قادر به استفاده از کل ظرفیت مالیاتی موجود نباشند. به‌همین دلیل، این کشورها در فرایند کسب درآمدهای مالیاتی مورد نیاز خود، با موانع جدی مواجه هستند. از آنجا که کیفیت نهادی بر عملکرد نظام مالیاتی اثرگذار است و تغییر در محیط سیاست‌های کلان اقتصادی نقشی حیاتی در بررسی درآمد مالیاتی ایفا می‌کند، توجه به متغیرهای توضیح‌دهنده کیفیت نهادی در کنار متغیرهای متعارف کلان اقتصادی، در بررسی درآمد مالیاتی از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. متغیرهای متعارف، تأثیر ساختار اقتصادی را بر عملکرد مالیاتی منعکس می‌کنند. لذا، بررسی مدل مالیاتی مرسوم و سنتی لازم است اما، برای ارائه توضیح کامل و جامع روند درآمد مالیاتی کافی نیست (برد و همکاران، ۲۰۰۸).

به‌رغم افزایش تعداد مطالعات درخصوص کارایی مالیاتی، تمرکز اکثر تحقیقات صورت‌گرفته در این زمینه، بر عوامل مرسوم و متعارف اقتصادی و فرهنگی است که مبتنی بر نظریه‌های سنتی هستند

-
1. Isham et al. (2005).
 2. Conventional Factors
 3. Unconventional Factors
 4. Bird et al. (2008).

و اثر شاخص‌های نهادی همانند آزادی اقتصادی بر درآمد مالیاتی به‌عنوان یک عامل تعیین‌کننده، نادیده انگاشته شده است.

از سوی دیگر، دولتهایی که از منابع طبیعی و درآمدهای سرشار آن بهره‌مندند، تمایل کمتری به برقراری نظام مالیات کارآمد دارند و مالیات کمتری از شهروندان خود طلب می‌کنند (راس، ۲۰۰۱). این موضوع پاسخگویی دولت به مردم و شهروندان را به‌طور منفی تحت تأثیر قرار داده و سبب کاهش تمایل افراد به شرکت در فرایندهای دموکراتیک و انتخاب‌های عمومی خواهد شد. وابستگی دولت به درآمدهای حاصل از منابع طبیعی، سبب عدم نیاز به درآمدهای مالیاتی شده و سبب جدایی دولت از جامعه و ایجاد قدرت انحصاری برای دولت می‌شود. چنین شرایطی مانع شکل‌گیری رقابت در کسب قدرت میان گروه‌های مختلف اجتماعی و متعاقباً ایجاد دموکراسی می‌گردد (توفیقی و یحیوی رازلیقی، ۱۳۹۵).

با توجه به نقش نهادها در رشد و توسعه کشورها و همچنین با توجه به تأثیرپذیری نهادها از منابع طبیعی کشورها، لازم است علاوه بر بررسی اثر عوامل نهادی بر درآمد مالیاتی، به بررسی نقش درآمدهای مالیاتی و غیرمالیاتی در کیفیت نهادهای یک کشور نیز پرداخته شود. از این‌رو، پژوهش حاضر، از یک طرف با اضافه کردن متغیر آزادی اقتصادی به تابع درآمد مالیاتی در کنار سایر متغیرها، به دنبال گسترش مدل درآمد مالیاتی سنتی و پرکردن این شکاف تحقیقاتی است و از سوی دیگر، در پی تحلیل اثر نسبت رانت نفتی و درآمد مالیاتی بر شاخص آزادی اقتصادی است. در همین راستا، با به‌کارگیری داده‌های تابلویی، به بررسی تأثیر شاخص آزادی اقتصادی بر درآمد مالیاتی در ۱۰ کشور نفتی اوپک و اوپک پلاس در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱، پرداخته است. اثر رانت نفتی و درآمد مالیاتی بر شاخص آزادی اقتصادی نیز در کشورهای نمونه و در همان بازه زمانی مورد بررسی قرار گرفته است. بدین منظور، در ادامه و در بخش دوم، مبانی نظری پژوهش مطرح شده است. دو بخش بعدی، به مطالعات تجربی در زمینه درآمد مالیاتی و شاخص‌های کیفیت نهادی و تصریح مدل‌های پژوهش اختصاص یافته‌اند. در بخش پنجم، به توضیح روش‌شناسی و در بخش ششم، به ارائه نتایج تجربی حاصل از برآورد مدل‌ها پرداخته، در انتها نیز به جمع‌بندی و بیان پیشنهادات مبادرت شده است.

۲. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۲-۱. ادبیات موضوع

یکی از اهداف اصلی دولت‌ها، تلاش در جهت بهبود عملکرد مالیاتی به‌منظور اجرای سیاست‌های کارآمد اقتصادی است. از آنجا که مالیات‌ستانی در کشورهای توسعه‌یافته به‌عنوان ابزاری مهم در فرایند سیاست‌گذاری مالی و اقتصادی محسوب می‌شود، توجه به درآمدهای مالیاتی، یکی از اساسی‌ترین

راه‌های ثبات اقتصاد کلان، رشد و توسعه اقتصادی به‌شمار می‌آید (ایمانی‌برندق، ۱۳۹۵). به‌همین دلیل، در نخستین قدم، آشنایی با مفاهیم و تعاریف ظرفیت و درآمد مالیاتی ضرورت می‌یابد. در ادبیات اقتصادی، نسبت مالیاتی^۱، به‌عنوان اولین ملاک سنجش بهره‌وری سیستم مالیاتی شناخته می‌شود (برون و دایاکایت، ۲۰۱۶). این شاخص، که در واقع نسبت مالیاتی واقعی و یا بالفعل^۳ است و به اختصار نسبت مالیاتی نامیده می‌شود، بیانگر مقدار درآمدهای مالیاتی دریافتی دولت در یک دوره، به تولید ناخالص داخلی در همان دوره است و نشان‌دهنده سهم منابع عمومی از حجم تولیدات کشور می‌باشد. شاخص نسبت درآمدهای مالیاتی از شاخص‌های برجسته عملکرد مالیاتی دولت‌ها به حساب می‌آید (پناهی و همکاران، ۱۳۹۶). بالا بودن رقم این شاخص، نشان‌دهنده عملکرد مناسب نظام مالیاتی کشور است (مشمول و همکاران، ۱۴۰۱). پایین بودن درآمد مالیاتی در یک کشور، ناشی از نبود ظرفیت مالیاتی و یا تلاش ناکافی سازمان‌های اجرایی به‌منظور استفاده از ظرفیت موجود است. اطلاع از میزان ظرفیت مالیاتی برای تدوین سیاست مالی مناسب در تنظیم بودجه، امری ضروری است و تقویت درآمد مالیاتی دولت به دو دلیل اهمیت دارد. در مرحله اول، بالا بودن این نسبت، دسترسی دولت به منابعی که برای تهیه کالاهای عمومی نیاز است را افزایش می‌دهد. در مرحله دوم، درآمد مالیاتی، می‌تواند محیط مساعد و نیروی اجتماعی قدرتمندی را برای دسترسی به اطلاعات بیشتر ایجاد نماید که نتیجه آن، کشوری تواناتر و قدرتمندتر است (ریچوتی و همکاران، ۲۰۱۶).

مطالعات بسیاری، به بررسی علل تفاوت در عملکرد اقتصادی کشورها پرداخته‌اند. در این راستا، ایسترلی و لوائین^۴ (۲۰۰۳)، عوامل مؤثر بر عملکرد اقتصادی کشورها را از سه دیدگاه مورد بررسی قرار داده‌اند. گروه اول، نظریه‌هایی را شامل می‌شوند که متفاوت بودن عملکرد اقتصادی کشورها را نشأت گرفته از عوامل جغرافیایی و منابع طبیعی می‌دانند. طرفداران دومین دیدگاه، تجارت بین‌المللی را اصلی‌ترین عامل تفاوت کشورها معرفی می‌کنند و تأکید سومین گروه بر کیفیت نهادها است. منظور از کیفیت نهادها، میزان توانایی آن‌ها در تقویت انگیزه برای انجام رفتارهای مناسب اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است. طبق نتایج پژوهش آن‌ها، فرضیه گروه سوم تأیید می‌شود که نشان می‌دهد از میان سه عامل مطرح‌شده، کیفیت نهادی بیشترین اثرگذاری را بر عملکرد اقتصادی کشورها دارد. لذا، محیط نهادی مساعد، از بنیادی‌ترین عواملی است که به عملکرد مطلوب اقتصادی و اجتماعی منجر می‌شود.

محیط نهادی مساعد و مناسب، به محیطی اطلاق می‌شود که از حقوق مالکیت حفاظت کرده، سرمایه‌گذاری، کارآفرینی و ایجاد مشروع ثروت را تشویق می‌نماید و همچنین متضمن اجرای

1. Tax Ratio

2. Brun and Diakite (2016).

3. Actual

4. Ricciuti et al. (2016).

5. Easterly and Levine (2003).

قراردادها است. چنین محیط نهادی کارآیی، سبب ایجاد رغبت بیشتر در پرداخت‌کنندگان مالیاتی می‌گردد و عملکرد دولت در کسب درآمد مالیاتی را بهبود می‌بخشد. نهادهایی با کیفیت بالاتر، می‌توانند جلب اعتماد عمومی به دولت، کاهش فرار مالیاتی و نهایتاً افزایش درآمدهای مالیاتی دولت را به دنبال داشته باشند. با این حال، عمده تحقیقات صورت گرفته در زمینه درآمد مالیاتی، تنها بر عوامل اقتصادی و گاهی نیز فرهنگی تمرکز داشته‌اند و از توجه به سایر عوامل اثرگذار غافل مانده‌اند. ضعف در ساختار نهادی کشورهای در حال توسعه، موجب شده است که این کشورها توانایی استفاده از ظرفیت بالقوه مالیاتی به منظور تأمین مالی خود را نداشته باشند (تنزی، ۱۹۹۲). بروز نارسایی‌ها در نظام مالیاتی این کشورها، باعث شد تا به نقش نهادها در تسهیل وصول درآمدهای مالیاتی توجه ویژه‌ای شود (بارسوکو و رادیو، ۲۰۱۲). لذا، با گذشت زمان، برگ جدیدی به دفتر مطالعات انجام گرفته در زمینه درآمد مالیاتی اضافه شد. این تحقیقات، عوامل مؤثر بر ظرفیت مالیاتی را به دو دسته تقسیم می‌کنند. دسته اول، عوامل طرف عرضه نظیر درآمد سرانه و نرخ تورم و... را شامل می‌شوند که در اغلب مطالعات سنتی مورد استفاده قرار می‌گیرند. دسته دوم را متغیرهای طرف تقاضا تشکیل می‌دهند که بر نقش نهادهای اجتماعی در ایجاد انگیزه برای پرداخت مالیات تأکید می‌کند.

نتیجه این تحقیقات، حاکی از آن است که اگرچه متغیرهای طرف عرضه در توضیح عملکرد مالیاتی کشورها معنادار هستند؛ اما، عوامل طرف تقاضا در توجیه تفاوت بین کشورها در شاخص نسبت و تلاش مالیاتی از اهمیت بالاتری برخوردارند (برد و همکاران، ۲۰۰۸؛ سن گوپتا، ۲۰۰۷؛ داوودی و گریگوریان، ۲۰۰۷). این مطالعات، توجه صرف به متغیرهای طرف عرضه را برای افزایش درآمدهای مالیاتی یک کشور، توصیه سیاستی عاقلانه‌ای نمی‌دانند (مهرآرا و همکاران، ۱۳۹۴)؛ چرا که دولت‌ها، زمانی می‌توانند به اندازه بهینه مالیات جمع‌آوری نمایند که محیط نهادی مطلوبی برای ترغیب افراد به پرداخت مالیات، شکل گرفته باشد (تنزی، ۱۹۹۲).

درواقع، تعیین‌کننده‌های متعارف درآمد مالیاتی در کوتاه‌مدت و میان‌مدت، ممکن است نسبت درآمد مالیاتی را تغییر دهند؛ اما، برای تغییر بلندمدت در نسبت مالیاتی، تلاش‌ها باید به سمت عوامل غیرمتعارف سوق داده شود (دراموند و همکاران، ۲۰۱۲). علاوه بر تأثیر عوامل نهادی بر درآمد مالیاتی، انتظار می‌رود که درآمدهای مالیاتی نیز بر کیفیت نهادهای یک کشور اثرگذار باشند؛ چرا که، ظرفیت

1. Tanzi (1992).
2. Barsukova and Radaev (2012).
3. Sen Gupta (2007).
4. Davoodi and Grigorian (2007).
5. Drummond et al. (2012).

و توانایی اقتصاد در جذب درآمدهای مؤثر، سبب توانمندسازی هرچه بیشتر دولت در تقویت نهادهای دولتی می‌گردد.

علت برخی ناکارایی‌های اقتصادی در کشورهای نفتی را می‌توان به افزایش بیش از اندازه هزینه‌های دولت در دوره‌های رونق اقتصادی نسبت داد (دولین و لوین، ۲۰۰۴). افزایش زیاد از حد درآمدهای نفتی، باعث گسترش فعالیت‌های رانت‌جویانه و به‌دنبال آن، کاهش فعالیت بخش خصوصی، کارایی و رشد اقتصادی خواهد شد (مهرآرا و همکاران، ۱۳۹۴). افزایش درآمدهای حاصل از فروش منابع طبیعی، منجر به افزایش سودآوری در فعالیت‌های رانت‌جویانه و به‌دنبال آن، تضعیف کیفیت نهادهای می‌شود. به‌همین دلیل، انتظار می‌رود رابطه‌ای معکوس میان کیفیت نهادهای رانت و نفت وجود داشته باشد (توفیقی و یحیوی رازلیقی، ۱۳۹۵). کشورهای دارای منابع طبیعی غنی، به‌ویژه نفت، به‌ناچار در کوتاه‌مدت به کشورهای رانتی تبدیل می‌شوند (مؤمنی و صمدیان، ۱۳۹۲). لذا، شاخص‌های کیفیت نهادی تحت‌تأثیر درآمدهای حاصل از منابع طبیعی و رانت قرار می‌گیرند؛ چرا که کشورهای رانتی، از طریق اختیارات انحصاری خود در زمینه توزیع و تخصیص درآمد به‌دست آمده از رانت منابع طبیعی، به‌دنبال اعمال کنترل اجتماعی و سیاسی بر روی شهروندان خود هستند.

البته وفور منابع طبیعی لزوماً سبب تضعیف نهادهای نمی‌شود. در واقع در کشورهایی با نهادهای قوی، فراوانی منابع طبیعی به منظور افزایش تولید، توسط کارآفرینان جذب می‌شود؛ اما در کشورهایی با نهادهای ضعیف، انرژی و استعداد کارآفرینان صرف جذب رانت حاصل از منابع می‌شود (مهلوم، ۲۰۰۶).

با توجه به توضیحات عنوان‌شده و از آنجا که درآمد قابل دریافت از مالیات در یک کشور، علاوه بر عوامل اقتصادی، با کیفیت نهادهای در آن کشور ارتباط دارد، بررسی عملکرد مالیاتی نیازمند تحلیلی فراتر از توجه به عوامل اقتصادی است. به عبارتی دیگر، به‌منظور افزایش درآمد کارای مالیاتی، به نهادهایی نیاز است که مجموعه‌ای از شرایط و بسترهای سیاسی، فرهنگی و اقتصادی را برای بهبود عملکرد مالیاتی فراهم کنند؛ چرا که طبق تئوری‌های اقتصادی، دولت‌ها دارای دو وجه قدرت یعنی قدرت سیاسی و قدرت اقتصادی هستند. قدرت سیاسی آن‌ها به توانایی دریافت مشروعیت از شهروندان بازمی‌گردد و قدرت اقتصادی آن‌ها به توانایی افزایش مالیات (عاصم‌اوغلو، ۲۰۰۵).

فرض بر این است که چنانچه این دو وجه از قدرت دولت‌ها هم‌راستا عمل کنند، یکدیگر را تقویت کرده و سبب افزایش اثرگذاری سیاست‌های دولت می‌شوند. به‌همین دلیل، دور از انتظار نیست که افزایش اعتماد مردم به دولت، قدرت سیاسی دولت را افزایش داده و با افزایش قدرت سیاسی، توانایی دولت در دریافت مالیات نیز افزایش و پایه‌های قدرت اقتصادی نیز به‌دنبال آن استحکام یابد. افزایش قدرت اقتصادی از طریق افزایش مالیات نیز می‌تواند سبب تقویت نهادهای در یک کشور گردد.

1. Devlin and Lewin (2004).

2. Mehlum et al. (2006).

3. Acemoglu (2005).

از میان عوامل مؤثر بر افزایش اعتماد مردم به دولت‌ها، می‌توان به آزادی و یکی از کلیدی‌ترین زیرشاخه‌های آن یعنی آزادی اقتصادی اشاره کرد که در پژوهش‌های گذشته، از پرداختن به ارتباط آن با درآمد و ظرفیت مالیاتی غفلت شده است. آزادی اقتصادی به‌طور گسترده‌ای منعکس‌کننده کیفیت نهادهای قانونی یک کشور است (اگر و وینر، ۲۰۰۴). نظریه‌های علم اقتصاد نشان می‌دهند که آزادی اقتصادی بر انگیزه و تلاش تولید و اثربخشی استفاده از منابع تأثیر می‌گذارد. در واقع، اقتصاددانان، از زمان آدام اسمیت^۲، این بحث را مطرح کرده‌اند که آزادی انتخاب و تأمین منابع، رقابت در تجارت، مبادله و تجارت با سایرین و حقوق مالکیت امن از عناصر کلیدی در پیشرفت اقتصادی هستند (صامتی و شاهچرا، ۲۰۰۶). مردم زمانی تمایل بیشتری به پرداخت مالیات دارند که به دولت اعتماد داشته و بدانند که دولت، مالیات پرداختی آنان را به بهترین نحو برای افزایش سرمایه‌گذاری عمومی و همچنین ارتقاء سطح خدمات اساسی صرف می‌کند (کميجانی و سلاطین، ۱۳۸۷). لذا، انتظار می‌رود افزایش در شاخص آزادی اقتصادی، به عنوان یک عامل نهادی مؤثر بر اعتماد افراد به دولت، در بهبود شاخص مالیاتی اثرگذار باشد.

از سوی دیگر، در بیشتر کشورهای صادرکننده نفت، وابستگی دولت به درآمدهای نفتی سبب تضعیف نظام مالیاتی شده و کیفیت نهادی را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد. اتکا به درآمدهای حاصل از رانت و بویژه رانت نفتی، موجب می‌شود تا این موضوع، اثرات منفی بسیاری بر ساختار دولت، روابط دولت و جامعه و کیفیت نهادهای قانونی کشور داشته باشد (فیضی ینگجه و همکاران، ۱۳۹۶). رانت نفت سبب استقلال دولت از جامعه و ایجاد قدرت انحصاری برای دولت می‌شود، که چنین شرایطی مانع ایجاد دموکراسی شده، دولت را در ایفای نقش نمایندگی ناتوان و شاخص‌های آزادی را تضعیف می‌نماید (آیشام، ۲۰۰۵). از این رو، پیش‌بینی می‌شود که افزایش درآمدهای مالیاتی و همچنین کاهش رانت نفتی، سبب بهبود کیفیت نهادی گردد.

از شناخته شده‌ترین شاخص‌های آزادی اقتصادی، آزادی اقتصادی جهانی^۳ مؤسسه فریزر^۴ و شاخص آزادی اقتصادی^۵ بنیاد هریتیج^۶ هستند که شباهت زیادی به یکدیگر دارند و در دسته‌بندی و ترکیب مؤلفه‌های این دو شاخص، تفاوت اندکی وجود دارد. شاخص آزادی مورد نظر در مطالعه حاضر، شاخص ارائه شده توسط بنیاد هریتیج است. این بنیاد، آزادی اقتصادی را حق اساسی هر انسان برای کنترل نیروی کار و دارایی خود تعریف می‌کند. بر این اساس، در یک جامعه به‌لحاظ

1. Egger and Winner (2004).

2. Adam Smith

3. Economic Freedom of the World

4. Fraser Institute

5. Economic Freedom Index

6. Heritage Foundation

اقتصادی آزاد، افراد برای کار، تولید، مصرف و سرمایه‌گذاری، به هر نحوی که بخواهند، آزادند. این بنیاد، آزادی اقتصادی کشورها را در چهار ستون اصلی، دسته‌بندی می‌کند. هر کدام از این شاخص‌ها، شامل حاکمیت قانون^۱، کارآیی قوانین و مقررات^۲، اندازه دولت^۳ و بازارهای باز^۴، در برگیرنده سه زیرشاخص هستند که در نهایت رتبه کشورها در زمینه آزادی اقتصادی با استفاده از سنجش این دوازده مؤلفه محاسبه و به‌صورت سالانه در بازه‌ای بین صفر تا صد گزارش می‌شود. هرچه مقدار عددی آزادی اقتصادی در کشوری به صد نزدیک‌تر باشد، آن کشور آزادتر به حساب می‌آید.

در این مطالعه، با استناد به ادبیات موضوع و پژوهش‌های تجربی پیشین، برای اولین بار با استفاده از دو مدل مجزا، به بررسی اثر کیفیت نهادی و شاخص مالیاتی پرداخته شده است. در مدل اول، به‌منظور بررسی اثر کیفیت نهادی بر درآمد مالیاتی، چهار زیرشاخص آزادی اقتصادی در کنار دو متغیر اقتصادی درآمد سرانه و نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت به‌عنوان متغیرهای مستقل و اثرگذار بر متغیر وابسته نسبت مالیاتی لحاظ شده‌اند. همچنین، به پیروی از مطالعات گذشته و با استفاده از مدل دیگری، برای بررسی تأثیر درآمد مالیاتی بر کیفیت نهادها، سه شاخص نسبت مالیاتی، درآمد سرانه و نسبت رانت نفتی به GDP، به عنوان متغیرهای مستقل در نظر گرفته شده‌اند، که به بررسی اثر آن‌ها بر شاخص آزادی اقتصادی به عنوان شاخص کیفیت نهادی پرداخته شده است. در نظر گرفتن و برآورد هر دو مدل در یک مطالعه و بررسی تأثیر نسبت مالیاتی و شاخص آزادی اقتصادی بر یکدیگر، گامی نوین در جهت پرداختن به اثر نسبت مالیاتی و کیفیت نهادها در یک کشور است.

۲-۲. مروری بر مطالعات گذشته

پژوهش‌های بسیاری در زمینه متغیرهای اثرگذار بر ظرفیت، درآمد و تلاش مالیاتی صورت گرفته است. تعدادی از این مطالعات، اثر نهادها و کیفیت نهادی بر درآمد مالیاتی دولت و یا بالعکس را بررسی نموده‌اند. در ادامه، به بررسی برخی از مهم‌ترین مطالعات داخلی و خارجی انجام گرفته در این زمینه پرداخته خواهد شد.

یوسفی‌نژاد و همکاران (۲۰۲۲)، در مقاله‌ای به بررسی رابطه بین مالیات و آزادی اقتصادی در کشورهای عضو سازمان همکاری و توسعه اقتصادی^۵ در سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۸ و با به‌کارگیری داده‌های تابلویی اثر ثابت مبادرت نموده‌اند. آن‌ها علاوه بر مالیات کالاها و خدمات^۶، درآمد شخصی^۷

1. Rule of Law

2. Regularity Efficiency

3. Government size

4. Open Market

5. OECD: Organization for Economic Cooperation and Development

6. Goods and services Tax

7. Personal Income Tax

و دارایی^۱، سایر شاخص‌های اقتصادی مانند سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی^۲ را نیز برای اندازه‌گیری اثر مالیات‌ها بر آزادی اقتصادی در نظر می‌گیرند. نتایج پانل حداقل مربعات در مطالعه آن‌ها، حاکی از وجود رابطه مثبت و معناداری بین مالیات دارایی و آزادی اقتصادی است. با این حال، مالیات درآمد شخصی و مالیات کالاها و خدمات به‌طور منفی و قابل توجهی با آزادی اقتصادی در ارتباط هستند. نتایج همچنین نشان می‌دهند که پنج شاخص اثربخشی دولت، رابطه میان مالیات و آزادی اقتصادی را تعدیل کرده و بهبود اثربخشی دولت، سبب افزایش آزادی اقتصادی می‌گردد.

ناپه^۳ (۲۰۲۱)، با هدف بررسی تأثیر متقابل آزادی اقتصادی و درآمد مالیاتی، از داده‌های پانل پویا برای ۱۴ کشور عضو جامعه توسعه آفریقای جنوبی^۴ استفاده می‌کند. نتایج حاصل از روش گشتاورهای تعمیم‌یافته^۵ برای ۲۳۸ مشاهده سالانه در فاصله سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۷ در این مطالعه، نشان می‌دهد که عوامل متعارف و غیرمتعارف، هر دو از نظر آماری معنادار و در توضیح تغییرات در عملکرد درآمد مالیاتی مهم هستند. یافته‌های این پژوهش، حاکی از وجود ارتباط مثبت بین درآمد مالیاتی و درجه بازبودن تجاری و درآمدهای خانوار است؛ در حالی که متغیر جمعیت و تعیین‌کننده‌های آزادی اقتصادی، برگرفته از شاخص مؤسسه فریزر، اثر منفی بر درآمد مالیاتی از خود نشان دادند. در این پژوهش، عنوان می‌شود که چنانچه حجم فعالیت‌ها در بخش غیررسمی اقتصاد بالا باشد، تنظیم مالیات دشوار بوده و در نتیجه، مزایای آزادی اقتصادی نمی‌تواند به طور کامل تحقق یابد.

آروین و همکاران^۶ (۲۰۲۱)، به بررسی تعاملات بین کیفیت نهادی، مخارج دولت، رشد اقتصادی و مالیات در ۵۱ کشور کم‌درآمد و با درآمد پایین‌تر از متوسط در بازه زمانی ۲۰۰۵ تا ۲۰۱۹ با استفاده از روش تصحیح خطای برداری پانل P-VECM^۷ پرداختند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان می‌دهد که نه در کوتاه‌مدت و نه در بلندمدت، ارتباطی میان مخارج دولت، مالیات و کیفیت نهادی برقرار نیست؛ اما، ارتباط دوطرفه‌ای میان رشد اقتصادی و کیفیت نهادی، هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت، وجود دارد. یافته‌ها حاکی از آن است که برای کشورهای با درآمد پایین‌تر از متوسط، بهبود در کیفیت نهادی، باعث تقویت رشد اقتصادی خواهد شد و بالعکس. این یافته‌ها این واقعیت را برجسته می‌کند که بهبود کیفیت سازمانی در کشورهای نسبتاً فقیرتر، عاملان اقتصادی را قادر می‌سازد تا به کارایی تخصیصی و تولیدی دست یابند که مسیرهای رشد اقتصادی کشورها را افزایش دهد.

-
1. Property Tax
 2. FDI: Foreign Direct Investment
 3. Naape (2021).
 4. SADC: Southern African Development Community
 5. GMM: Generalized Method of Moments
 6. Arvin et al. (2021).
 9. Panel Vector Error- Correction Model

آکانبی^۱ (۲۰۱۹)، با استفاده از مجموعه داده‌های پانل برای ۱۱۰ کشور غیرغنی از منابع از سال ۱۹۹۶ تا ۲۰۱۷ و با به‌کارگیری روش VECM، دریافت که ظرفیت مالیاتی و نهادهای باعث ایجاد و تقویت یکدیگر برای طیف وسیعی از کشورها می‌شوند. نتایج در کشورهای نمونه نشان داد که با افزایش یک درصدی در کیفیت نهادهای، ظرفیت مالیاتی ۰/۸ درصد افزایش می‌یابد، درحالی‌که افزایش یک درصدی در ظرفیت مالیاتی، منجر به بهبود ۰/۳ درصدی در نهادهای می‌گردد. این مقاله، همچنین نشان می‌دهد که در کشورهای در حال توسعه در مقایسه با کشورهای با اقتصاد پیشرفته، ظرفیت مالیاتی و بهبود نهادهای، تأثیر مثبت و بیشتری بر یکدیگر دارند. شاخص نهادهای به‌کار گرفته شده در مقاله آن‌ها، ترکیب سه مؤلفه اثربخشی دولت^۲، کنترل فساد^۳ و آزادی تجارت بین‌الملل^۴ می‌باشد. نسبت درآمد مالیاتی به GDP نیز به‌عنوان شاخص ظرفیت مالیاتی لحاظ گردیده است.

رضاقلی‌زاده و عالمی^۵ (۱۴۰۲)، پس از محاسبه سری زمانی متغیر پنهان فرار مالیاتی، به‌منظور بررسی تأثیر بلندمدت و کوتاه‌مدت کیفیت نهادهای و متغیرهای تورم و تولید ناخالص داخلی بر فرار مالیاتی در اقتصاد ایران در قالب الگوهای سری زمانی، از روش آزمون کرانه‌ای خودرگرسیون برداری با وقفه‌های گسترده استفاده نموده و نشان دادند، روند فرار مالیاتی در دوره زمانی ۱۳۵۷ تا ۱۳۹۶ در ایران افزایشی است. علامت ضریب متغیر کیفیت نهادهای، هم در کوتاه‌مدت و هم در بلندمدت، منفی و معنی‌دار بوده و یک درصد بهبود در کیفیت نهادهای در بلندمدت، منجر به کاهش ۰/۶۲ درصدی در فرار مالیاتی در این بازه ۳۸ ساله شده است.

ایزدخواستی و همکاران^۱ (۱۴۰۰)، در پژوهشی ابتدا با روش علل چندگانه-آثار چندگانه، روند فرار مالیاتی در کشورهای منتخب را برآورد کرده و سپس با استفاده از روش داده‌های تابلویی به تحلیل تأثیر همزمان کیفیت نهادهای و فرار مالیاتی بر عملکرد نظام مالیاتی در کشورهای منتخب مناه در دوره ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۷ می‌پردازند. نتایج مطالعه آن‌ها، حاکی از اثر مثبت کارایی و پاسخگویی دولت، شاخص تبدیل ساختاری اقتصاد و سهم واردات کالاها و خدمات در تولید ناخالص داخلی بر عملکرد مالیاتی است؛ در حالی‌که، سهم بخش کشاورزی در GDP، دارای اثر منفی بر نسبت مالیاتی، به‌عنوان شاخص عملکرد مالیاتی است. همچنین فرار مالیاتی و تأثیر همزمان فرار مالیاتی و نرخ رشد تولید ناخالص داخلی، اثر معناداری بر عملکرد نظام مالیاتی نداشته است.

جعفری طادی و همکاران^۱ (۱۳۹۹)، به بررسی اثر درآمد نفت و مالیات بر شاخص کیفیت حکمرانی در ایران با استفاده از روش رگرسیون انتقال ملایم طی دوره ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۶ می‌پردازند. نتایج، حاکی از وجود رابطه غیرخطی، به شکل U معکوس، بین سهم درآمد نفت از تولید ناخالص

1. Akanbi (2019).

2. Government Effectiveness

3 The Control of Corruption

4. Freedom to International Trade

5. MENA

داخلی با شاخص نهادی حکمرانی خوب است. همچنین در این مطالعه، رابطه مستقیم بین سهم درآمد مالیات از GDP با شاخص مذکور در این مطالعه تأیید می‌شود. یافته‌های آن‌ها بر این نکته دلالت دارد که با پرداخت مالیات بیشتر توسط شهروندان، فشار آن‌ها بر دولت به‌منظور پاسخگویی و بهبود کیفیت نهادی افزایش می‌یابد.

فیضی ینگجه و همکاران (۱۳۹۶)، در پژوهش خود به بررسی تأثیر رانت نفت بر شاخص‌های حکومت‌داری خوب در ۵۴ کشور صادرکننده نفت در سال‌های ۲۰۰۲ تا ۲۰۱۳ می‌پردازند. آن‌ها با استفاده از روش داده‌های تابلویی، نشان می‌دهند که درآمدهای حاصل از منابع نفتی بر شاخص‌های حکمرانی خوب، تأثیر منفی و معنادار دارد. از سویی، تأثیر متغیرهای درجه باز بودن اقتصاد، تولید ناخالص ملی، آزادی کسب‌وکار و آزادی سرمایه‌گذاری بر این شاخص‌ها، مثبت و معنادار است.

عوامل مؤثر بر ظرفیت و درآمد بالقوه مالیاتی همواره مورد مناقشه اقتصاددانان بوده‌اند، چرا که این عوامل همراه با تحولات اقتصادی، دستخوش تغییر می‌شوند. پژوهش حاضر از یک‌سو، به بررسی نحوه اثرگذاری نهادها بر درآمد مالیاتی می‌پردازد که در این مسیر، از چهار ستون آزادی اقتصادی در کنار متغیرهای درآمد سرانه و نسبت بخش کشاورزی به صنعت، در برآورد مدل درآمد مالیاتی سنتی استفاده می‌نماید. از سوی دیگر، در الگویی مجزا، به‌دنبال تحلیل تأثیر نسبت رانت نفتی و درآمد مالیاتی بر آزادی اقتصادی به‌عنوان شاخص کیفیت نهادی است که به‌منظور این هدف، به بررسی اثر سه متغیر تولید ناخالص داخلی، رانت نفتی و نسبت مالیاتی بر شاخص آزادی اقتصادی می‌پردازد.

آنچه این پژوهش را از مطالعات پیشین متمایز می‌کند، حضور زیرشاخص‌های آزادی اقتصادی به‌عنوان عوامل نهادی غیرمعارف در کنار عوامل اقتصادی متعارف در تابع درآمد مالیاتی است که کمک می‌کند، بتوان اثر کیفیت نهادی بر درآمد مالیاتی را سنجید. از سوی دیگر، علاوه بر سنجش اثر کیفیت نهادی بر شاخص مالیاتی، به بررسی اثر درآمدهای مالیاتی و رانت نفتی بر شاخص آزادی اقتصادی به‌عنوان شاخص کیفیت نهادی نیز می‌پردازد که در مطالعات گذشته، با در نظر گرفتن متغیرهای لحاظ شده در این مطالعه، به آن پرداخته نشده است. در هیچ‌یک از مطالعات پیشین، هر دو مدل در نظر گرفته شده در این پژوهش، با هم و در کنار هم برآورد نشده‌اند تا بتوان علاوه بر اثر کیفیت نهادی بر درآمد مالیاتی، به بررسی اثر نسبت مالیاتی بر نهادها نیز پرداخته شود. حال آنکه در این تحقیق برای اولین بار، به برآورد هر دو مدل مبادرت شده است.

۳. روش‌شناسی پژوهش

به‌منظور ارزیابی عملکرد مالیاتی کشورها، معمولاً از نسبت مالیاتی به تولید ناخالص داخلی استفاده می‌شود. این نسبت برای مقایسه عملکرد یا روند مالیاتی کشورهایی با ساختار اقتصادی و درآمدی یکسان ابزار مناسبی است (ماسگریو، ۱۹۸۷). از مزیت‌های این روش، می‌توان به سادگی و ارائه

تصویری جامع از روند دریافت مالیات اشاره کرد. از آنجا که این نسبت، معیاری برای سنجش عملکرد نظام مالیاتی است، در مقاله حاضر، از این نسبت به عنوان شاخص مالیاتی استفاده شده است. با توجه به ادبیات موضوع و مطالعات تجربی انجام شده و با استناد به مدل برد و همکاران (۲۰۰۸)، مدل انتخابی در این پژوهش برای بررسی ارتباط بین شاخص آزادی اقتصادی و درآمد و ظرفیت مالیاتی به شکل رابطه ۱ ارائه می‌گردد:

$$Ltax_{it} = \alpha_0 + \alpha_1 Lgdpp_{it} + \alpha_2 L(\frac{agr}{ind})_{it} + \alpha_3 Lrl_{it} + \alpha_4 Lgs_{it} + \alpha_5 Lom_{it} + \alpha_6 Lre_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

آنچه رابطه ۱ را از مدل ارائه شده توسط برد و همکاران متمایز می‌کند، استفاده از متغیرهای آزادی اقتصادی است که جایگزین شاخص کیفیت نهادی به کار گرفته شده در الگوی برد و همکاران شده است.

همچنین، برای بررسی رابطه میان درآمد مالیاتی با کیفیت نهادها (شاخص آزادی اقتصادی) به پیروی از مطالعات گذشته و با استناد به مدل سالایی مارتین و سوبرامانیان (۲۰۰۳) و آیشام و همکاران (۲۰۰۵)، الگوی زیر به اجرا گذاشته می‌شود:

$$LEF_{it} = \beta_0 + \beta_1 Loilr_{it} + \beta_2 Ltax_{it} + \beta_3 Lgdpp_{it} + u_{it} \quad (2)$$

تفاوت رابطه ۲ با مدل پایه، در جایگزینی شاخص حکمرانی خوب با شاخص آزادی اقتصادی به عنوان متغیر وابسته و همچنین ورود متغیر رانت نفتی و تولید ناخالص داخلی سرانه به مدل به عنوان متغیرهای مستقل و اثرگذار می‌باشد.

در هیچ‌یک از مطالعات گذشته، به برآورد و بررسی هر دو مدل به صورت یکجا و در دو الگوی مجزا پرداخته نشده است و تنها تجزیه و تحلیل اثر درآمد مالیاتی بر کیفیت نهادی و یا بالعکس صورت پذیرفته است.

در روابط ۱ و ۲ متغیرهای مدل به شرح زیر می‌باشند:

$Ltax$ لگاریتم نسبت درآمد مالیاتی به تولید ناخالص داخلی،

$Lgdpp$ لگاریتم درآمد سرانه،

$L(\frac{agr}{ind})$ لگاریتم نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت،

Lrl لگاریتم حاکمیت قانون، Lgs لگاریتم اندازه دولت،

Lom لگاریتم بازارهای باز و Lre لگاریتم کارآیی قوانین و مقررات،

LEF لگاریتم شاخص آزادی اقتصادی،

$Loilr$ لگاریتم رانت نفتی به نسبت تولید ناخالص داخلی،

u و ε بیانگر جز خطا، i نشان‌دهنده مقاطع یا واحدهای مشاهده‌شده و t نشان‌دهنده دوره زمانی می‌باشد.

به‌منظور برآورد مدل‌های مذکور، داده‌های مرتبط با شاخص آزادی اقتصادی، مستخرج از بنیاد هریتیج می‌باشد و سایر داده‌ها نیز از شاخص‌های توسعه جهانی منتشر شده توسط بانک جهانی به‌دست آمده‌اند.

یکی از مهم‌ترین عوامل اثرگذار بر درآمد و ظرفیت مالیاتی یک کشور، سطح توسعه اقتصادی است. اگرچه توسعه اقتصادی ابعاد مختلفی دارد؛ اما، شاخصی که اغلب برای اندازه‌گیری سطح توسعه به‌کار می‌رود، درآمد سرانه است. اقتصاد توسعه‌یافته‌تر، به معنای بهره‌وری بالاتر و در نتیجه پتانسیل بیشتر در مالیات‌ستانی است و پایه مالیاتی بالقوه بزرگ‌تری را به‌همراه دارد (لاتز و مورس، ۱۹۷۰). افزایش سطح توسعه‌یافتگی در جامعه، سبب کاهش فرار مالیاتی و به‌دنبال آن، درآمدهای مالیاتی دولت می‌شود (کریمی‌موغاری و غلامرضا، ۱۳۹۷). لذا، انتظار می‌رود سهم درآمد مالیاتی همراه با افزایش درآمد سرانه افزایش یابد.

متغیر تعیین‌کننده دیگر در تابع درآمد مالیاتی، نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت است. سهولت مالیات‌ستانی از برخی بخش‌های اقتصادی در مقایسه با سایر بخش‌ها، اهمیت این متغیر را روشن می‌سازد (موسوی‌جهرمی و همکاران، ۱۳۹۹). به‌عنوان مثال، مالیات گرفتن از بخش کشاورزی سخت‌تر است، به‌ویژه اگر این بخش تحت تسلط تعداد زیادی کشاورز خرده‌پا و فقیر باشد (گرایی‌نژاد و چپردار، ۱۳۹۱). ارزش افزوده بخش کشاورزی معمولاً مازاد قابل مالیات‌ستانی کمتری را به‌همراه دارد زیرا، بالا بودن سهم بخش کشاورزی در اقتصاد، به معنای پایین بودن درجه صنعتی شدن کشور و نشان‌دهنده وضعیت ساختار اقتصادی با گرایش‌های سنتی در فرایند رشد و توسعه است. در ساختارهای سنتی، درآمدهای به دست آمده از بخش کشاورزی، به‌دلیل پایین بودن بهره‌وری و حاشیه سود، به نسبت پایین هستند؛ خصوصاً زمانی که محصولات کشاورزی به‌صورت عمده توسط تعداد زیادی از کشاورزان کوچک تولید می‌شود. از طرف دیگر، به‌دلیل سیاست‌های حمایتی و عدم تمایل دولت‌ها به مالیات‌ستانی از مواد غذایی رشد‌کرده و مصرف‌شده در داخل و همچنین مقاومت سیاسی مؤثر در برابر مالیات‌ستانی از بخش کشاورزی، انتظار می‌رود بالا بودن نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت، کاهش درآمد مالیاتی را به‌همراه داشته باشد (بال، ۱۹۷۱).

شاخص حاکمیت قانون، شامل سه زیرشاخص حقوق مالکیت^۱، یکپارچگی دولت^۲ و اثربخشی قضایی^۳ است. این شاخص، نشان می‌دهد که قوانین دولتی تا چه میزان حقوق مالکیت فردی را تضمین می‌کنند. فعالان اقتصادی در فضایی که حقوق مالکیت تضمین می‌شود، با اطمینان بالاتری سرمایه‌گذاری می‌کنند (ونکاترامن^۴، ۲۰۱۹). چنانچه مقررات دولت بیش از حد باشد، سبب فراهم شدن فرصت‌هایی برای رانت‌جویی می‌گردد که رشد و توسعه اقتصادی را با موانع جدی روبرو می‌سازد. یکپارچگی دولت، با ایجاد امنیت و اطمینان اقتصادی، منجر به بهبود فضای کسب‌وکار می‌شود. در واقع، رانت و فساد در بخش عمومی و دولتی، موجب جهت‌دهی تمایل افراد به سمت فعالیت‌های رانت‌جویانه به جای فعالیت‌های مولد اقتصادی می‌گردد.

از طرف دیگر، اثربخشی قضایی، به عنوان یک مؤلفه اساسی در حاکمیت قانون، به منظور حصول اطمینان از رعایت کامل قوانین و انجام اقدامات قانونی لازم علیه تخلفات و فساد اداری، به سیستم قضایی کارآمد و منصفی نیاز دارد؛ چرا که یکی از اولین نشانه‌های مشکلات جدی در توسعه، که منجر به ناکارایی اقتصادی می‌شود، انحراف از کارایی قضایی است. از این رو، انتظار می‌رود، اثر این مؤلفه بر ظرفیت و تلاش مالیاتی مثبت باشد.

شاخص کارایی قوانین و مقررات، سه زیرشاخص آزادی کسب‌وکار، آزادی نیروی کار و آزادی پولی^۵ را شامل می‌شود. شاخص آزادی کسب‌وکار، به سنجش آزادی عمل فرد برای آغاز، ادامه و اتمام یک فعالیت اقتصادی مبادرت می‌نماید. کاهش فشار ناشی از انجام یک فعالیت تجاری در نتیجه بهبود این شاخص، توسعه اقتصادی را ارتقا می‌بخشد (هکلمن^۶، ۲۰۰۰). نتایج مطالعات نشان می‌دهند شرایط سخت محیطی و وجود ضوابط مخل در کسب‌وکارها، سبب بروز دلسردی در کارآفرینان و فعالان اقتصادی شده و تأثیرات مخربی بر مشاغل دارد (لوی و اوشو^۷، ۲۰۱۱). براساس دیدگاه کلپر و همکاران^۸ (۲۰۰۶)، سطوح بالای بوروکراسی در آغاز به کار فعالیت‌های اقتصادی نوپا و فضای سختگیرانه کسب‌وکار، مانعی جدی پیش روی فعالیت‌های اقتصادی است که باعث کندی رشد تولید و سرمایه‌گذاری می‌گردد.

-
1. Property Rights
 2. Government Integrity
 3. Judicial Effectiveness
 4. Venkataraman (2019).
 5. Business Freedom
 6. Labor Freedom
 7. Monetary Freedom
 8. Heckelman (2000).
 9. Levie and Autio (2011).
 10. Klapper et al. (2006).

شاخص آزادی نیروی کار نیز ناظر به قوانین و مقررات بازار کار است. رویه‌های دست‌وپاگیر در بازار کار، سبب ایجاد محدودیت کارفرمایان و کارمندان برای مذاکره در مورد شرایط کار می‌گردد (اسانگو، ۲۰۱۴). تحرک نیروی کار در نتیجه عدم انعطاف‌پذیری بازار کاهش می‌یابد و فعالیت‌های اقتصادی را با محدودیت مواجه می‌سازد (مک‌مولن و همکاران، ۲۰۰۸).

رومن و همکاران (۲۰۱۳)، انعطاف‌پذیری بازار کار را ابزاری برای ارتقاء کسب‌وکارهای کوچک و متوسط، از طریق کاهش هزینه‌های بالای استخدام، می‌دانند. زیرشاخص آزادی پولی، معیاری از ثبات و کنترل قیمت‌ها توسط دولت است. بی‌ثباتی قیمت‌ها و کنترل نامناسب قیمت‌ها توسط دولت، سبب بروز اختلال در تخصیص منابع می‌گردند و مانعی در جهت توسعه فعالیت‌های اقتصادی و در نتیجه، جمع‌آوری مالیات به‌شمار می‌آید. همان‌گونه که در اغلب کشورهای در حال توسعه شاهد هستیم، عدم کنترل صحیح قیمت‌ها، باعث ایجاد تورم‌های افسارگسیخته می‌گردد. وجود تورم بالا، منجر به افزایش اقتصاد سایه‌ای و فرار مالیاتی می‌گردد (مطلبی و همکاران، ۱۳۹۷). مثبت بودن اثر تورم بر فرار مالیاتی، طبیعتاً منجر به کاهش درآمد مالیاتی می‌گردد. از همین رو انتظار می‌رود، رابطه این شاخص با درآمد مالیاتی مثبت باشد. شاخص اندازه دولت دربرگیرنده سه زیرشاخص سلامت مالی ۴، بار مالیاتی ۵ و مخارج دولت ۶ است. زیرشاخص بار مالیاتی، به اندازه‌گیری مالیات تحمیل‌شده بر افراد و واحدهای کسب‌وکار توسط دولت مرکزی می‌پردازد. نزدیک بودن نرخ‌های مالیاتی به نرخ بهینه مالیاتی، درآمد مالیاتی دولت را به مقدار حداکثر آن نزدیک‌تر می‌کند؛ چرا که بر اساس منحنی لافر، تعیین نرخ‌های بالای مالیاتی لزوماً منجر به افزایش درآمد مالیاتی دولت نمی‌گردد. این نرخ‌ها باید در سطح بهینه ماکزیمم‌کننده درآمد دولت تعیین شوند. بودجه دولت‌ها یکی دیگر از مبرهن‌ترین شاخص‌های اندازه دولت است. بودجه دولت به شکلی واضح، هم زمینه‌ها و هم میزان مداخله دولت در فعالیت‌های اقتصادی را نشان می‌دهد. علاوه بر این، بودجه، منعکس‌کننده وجود یا فقدان تعهد دولت در مدیریت صحیح منابع مالی است که هم، برای توسعه اقتصادی بلندمدت پویا الزامی است و هم، برای پیشرفت آزادی اقتصادی حیاتی است. از طرفی، کوچک بودن هزینه‌های دولت نسبت به تولید ناخالص داخلی، به معنای آزادی بیشتر است. به عبارتی، هرچه سهم دولت از درآمد و ثروت بیشتر باشد، پاداش افراد برای فعالیت اقتصادی خود کمتر و انگیزه برای انجام کار و فعالیت اقتصادی نیز کمتر خواهد بود. در نتیجه، سطح فعالیت کلی بخش خصوصی کاهش می‌یابد (بیورنسکف و فاس، ۲۰۰۸)؛ که سبب کاهش ظرفیت و درآمد مالیاتی می‌گردد.

1. Asongu (2014).
2. McMullen et al. (2008).
3. Roman et al. (2013).
4. Fiscal Health
5. Tax Burden
6. Government spending
7. Bjørnskov and Foss (2008).

شاخص بازارهای باز از سه زیرشاخص آزادی تجارت^۱، آزادی سرمایه‌گذاری^۲ و آزادی مالی^۳ تشکیل می‌گردد. آزادی سرمایه‌گذاری، میزان آزادی افراد در تصمیم برای سرمایه‌گذاری در کسب‌وکار خود را اندازه‌گیری می‌کند. ارتقاء آزادی سرمایه‌گذاری، یکی از سیاست‌های مؤثر بر فعالیت‌های کارآفرینی و توسعه اقتصادی به حساب می‌آید (گوارتنی و همکاران، ۲۰۰۹). آزادی سرمایه‌گذاری باعث می‌شود که سرمایه و ظرفیت بیکار برای فعالیت‌های اقتصادی آزاد شود و هزینه‌های معاملاتی، قوانین و مقررات، و موانع ورود و خروج برای فعالان کاهش یابد (بنه و نیکلاوه، ۲۰۱۹). آزادی مالی معیاری از امنیت و آزادی کنترل‌های دولتی در امور بانکی و بانکداری است. در شرایطی که بخش بانکی و مالی اقتصاد، حداقل دخالت دولت را داشته باشد، جریان روان و جوه نقد وجود دارد و تخصیص اعتبارات براساس شرایط بازار انجام می‌شود و لذا بودجه، به‌موقع به افراد و شرکت‌ها اختصاص داده می‌شود.

آزادی مالی، جریان نقدینگی آزاد را ترویج می‌کند؛ زیرا، بانک‌ها در تمدید اعتبار، پذیرش سپرده‌ها و تجارت با ارزهای خارجی آزاد هستند. جذب سرمایه برای تأمین مالی یک کسب‌وکار، دغدغه اصلی بیشتر کارآفرینان است و بیشتر فعالان اقتصادی، به‌دلیل کمبود میزان سرمایه شخصی به اجبار برای تأمین سرمایه، به بانک‌ها و سایر نهادهای مالی روی می‌آورند (بلنچ‌فلاور و آسوالده، ۱۹۹۸). از این‌رو، مسئله تأمین مالی یکی از عوامل محدودکننده برای بنگاه‌ها و کسب‌وکارهای نوپاست (شواب و سالایی‌مارتین، ۲۰۱۶)؛ که می‌تواند با ایجاد محدودیت در شروع فعالیت‌های اقتصادی، ظرفیت مالیات‌ستانی کشور را تحت‌الشعاع قرار دهد.

آزادی تجارت، ترکیبی از عدم وجود موانع تعرفه‌ای و غیرتعرفه‌ای واردات و صادرات کالاها و خدمات است. آزادی تجارت به‌معنای گسترده آن، سهولت تجارت با کشورهای دیگر، خرید، فروش، عقد قرارداد و... است که یکی از الزامات آزادی اقتصادی و همچنین یکی از عوامل اثرگذار بر نسبت مالیاتی است. در خصوص نحوه اثرگذاری تجارت خارجی بر درآمد مالیاتی، دو فرضیه وجود دارد. در فرضیه اول، اگر درجه باز بودن و آزادسازی تجاری از طریق کاهش تعرفه‌ها انجام شود، درآمدهای تعرفه‌ای و به‌دنبال آن، درآمدهای مالیاتی کاهش می‌یابد؛ اما، چنانچه آزادسازی تجاری به‌وسیله حذف

-
1. Trade Freedom
 2. Investment Freedom
 3. Financial Freedom
 4. Gwartney et al. (2009).
 5. Bennett and Nikolaev (2019).
 6. Blanchflower and Oswald (1998).
 7. Schwab and Sala-i-Martin (2016).

معافیت‌ها، کاهش نقطه ماکزیمم تعرفه و نظارت بر سهمیه‌بندی انجام پذیرد، می‌تواند سبب افزایش درآمد مالیاتی گردد (کین، ۲۰۰۴). لذا بر اساس مبانی نظری ضریب اثرگذاری باز بودن بازار بر درآمد مالیاتی، می‌تواند دارای علامت مثبت و یا منفی باشد.

اثر آزادی بر کارایی اقتصادی، بویژه بر رشد اقتصادی، در تعداد زیادی از مطالعات تجربی بررسی شده است. جدا از تأثیر این شاخص بر رشد اقتصادی، به نظر منطقی می‌رسد که آزادی اقتصادی و سیاسی، عاملی مهم در بهبود شاخص مالیاتی نیز باشد. یک محیط به لحاظ اقتصادی آزاد، جذابیت محیطی را برای فعالیت‌های اقتصادی افزایش می‌دهد، که به نوبه خود، دولت‌ها را قادر می‌سازد تا مالیات بالاتری بر کسب‌وکار وضع کنند. دولت‌هایی که نهادهایی برای حفظ آزادی اقتصادی تأسیس می‌کنند، به ناچار هزینه اضافی متحمل می‌شوند؛ اما، نتایج حاصل، آن‌ها را قادر می‌سازد تا مالیات بالاتری وضع کنند. از نقطه‌نظر بنگاه‌ها یک مبادله بین بار مالیات و آزادی اقتصادی وجود دارد، بنابراین، مالیات‌ها می‌توانند به عنوان قیمت آزادی اقتصادی در نظر گرفته شوند (اگر و وینر، ۲۰۰۴). با استناد به تفاسیر مطرح شده، مؤلفه‌های اصلی آزادی اقتصادی شامل حاکمیت قانون، کارایی قوانین و مقررات، اندازه دولت و بازارهای باز، می‌توانند بر درآمد و ظرفیت مالیاتی اثرگذار باشند؛ چرا که سطح مالیات در هر کشور، فقط به توانایی جمع‌آوری مالیات باز نمی‌گردد. اگر مالیات‌دهندگان یقین حاصل کنند که دولت، نهادی مفید است و نه هدردهنده منابع و نهادهای سیاسی، ترجیحات آن‌ها را در تصمیم‌گیری‌ها لحاظ می‌کنند، تمایل آن‌ها به پرداخت مقادیر بالاتر مالیات افزایش خواهد یافت (برد و همکاران، ۲۰۰۶).

از طرفی، اتکا به منابع درآمدی رانتی، نارسایی در نهادها را باعث می‌گردد؛ زیرا، سبب کاهش لزوم پاسخ‌گویی دولت به مردم می‌شود. علاوه بر این، عدم وجود یک نظام مالیاتی مناسب، نه تنها مانع رشد اقتصادی گسترده می‌شود، بلکه تضعیف نهادها و دموکراسی را به دنبال دارد.

بانک جهانی، رانت نفت را به عنوان اختلاف قیمت تولید و هزینه استخراج نفت تعریف می‌کند. وجود این رانت، موجب می‌شود که دولت، مستقل از مردم شده و تصمیماتش به نظام استبدادی نزدیک‌تر و لذا آزادی محدودتر گردد (واینسل و لونگ، ۲۰۰۶). اثر مالیاتی اتکا به صادرات مواد خام، مهم‌ترین مجرای انحراف شاخص‌های نهادی و کاهش پاسخ‌گویی دولت به مردم و پیدایش حکومت‌های اقتدارگرا است. افزایش میزان رانت ناشی از صادرات منابع نفتی، از گسترش مشارکت شهروندان، مردم‌سالاری و آزادی جلوگیری می‌کند (شاه‌آبادی و پورجوان، ۱۳۹۳). به همین دلیل، انتظار می‌رود، این متغیر باعث کاهش کیفیت نهادی گردد.

1. Keen (2004).

2. Weinthal and Luong (2006).

درآمد سرانه نیز شاخص‌های آزادی اقتصادی را تحت تأثیر قرار می‌دهد. درآمد سرانه بالاتر، منجر به ترجیحات قوی‌تر، به‌منظور توسعه نهادی و شاخص‌های آزادی می‌شود و سبب افزایش منابع مالی برای بهبود نهادها می‌گردد (شاه‌آبادی و پورجوان، ۱۳۹۳). از این‌رو، فرض بر آن است که این متغیر، اثر مثبت بر آزادی اقتصادی داشته باشد و سبب بهبود کیفیت نهادی گردد.

۴. نتایج

همان‌گونه که پیش‌تر نیز مطرح شد، در پژوهش حاضر، با تکیه بر مبانی نظری، متغیرهای درآمد سرانه، نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت، حاکمیت قانون، اندازه دولت، بازار باز و کارآیی قوانین و مقررات، به‌عنوان مؤلفه‌های اثرگذار بر متغیر وابسته نسبت درآمد مالیاتی لحاظ شده‌اند. از طرفی، سه متغیر نسبت رانت نفتی به تولید ناخالص داخلی، درآمد سرانه و نسبت درآمد مالیاتی، به‌عنوان متغیرهای مستقل اثرگذار بر شاخص آزادی اقتصادی در نظر گرفته شده‌اند. داده‌های این پژوهش، از شاخص‌های توسعه جهانی منتشر شده توسط بانک جهانی و شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج برای سال‌های ۲۰۲۱-۲۰۱۱ جمع‌آوری شده‌اند.

پیش از برآورد الگوهای پژوهش، به‌منظور جلوگیری از بروز مشکل رگرسیون کاذب، می‌باید تمامی متغیرها از نظر مانایی مورد آزمون قرار گیرند. جهت بررسی مانایی متغیرهای داده‌های ترکیبی، آزمون‌های مختلفی وجود دارد. قدم اول برای انتخاب آزمون مناسب از میان آن‌ها، بررسی وجود وابستگی مقطعی است (بالتاچی، ۲۰۰۸).

در این پژوهش، وابستگی مقطعی از طریق آزمون وابستگی بین مقاطع پسران (۲۰۱۵)، که در حقیقت نسخه تکمیل شده آزمون پسران (۲۰۰۴) است، مورد بررسی قرار گرفته است. چنانچه وابستگی مقطعی در داده‌های ترکیبی تأیید شود، احتمال وقوع نتایج ریشه واحد کاذب، با استفاده از روش‌های مرسوم ریشه واحد داده‌های ترکیبی مانند آزمون ایم، پسران و شین و لوین، لین و چو، افزایش خواهد یافت. برای رفع این معضل، آزمون ریشه واحدهای متفاوتی برای داده‌های ترکیبی با وجود وابستگی مقطعی پیشنهاد شده است که از آن جمله می‌توان به آزمون ریشه واحد پسران (CIPS) اشاره داشت. جداول ۱ و ۲، نتایج آزمون همبستگی بین مقاطع پسران را برای هر دو الگوی پژوهش نشان می‌دهند.

1. Baltagi (2008).

2. Im, Pesaran and Shin (IPS)

3. Levin, Lin and Chu (LLC)

جدول ۱: نتایج آزمون همبستگی بین مقاطع پسران برای الگوی اول

Table.1: Pesaran Cross-Sectional Dependence Test Results for 1st Model

متغیر	آماره CD پسران	احتمال	نتیجه آزمون
لگاریتم نسبت مالیاتی	۳/۱۸۷۴	۰/۰۰۱۴	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم درآمد سرانه	۳/۵۷۶۷	۰/۰۰۰۳	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت	۱۲/۷۷۸۱۷	۰/۰۰۰۰	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم حاکمیت قانون	۱۵/۸۵۴۴	۰/۰۰۰۰	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم اندازه دولت	۱۶/۹۳۶۶	۰/۰۰۰۰	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم بازارهای باز	۸/۶۷۷۸	۰/۰۰۰۰	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم کارایی قوانین و مقررات	-۰/۱۵۷۴	۰/۸۷۴۹	عدم وابستگی بین مقاطع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۲: نتایج آزمون همبستگی بین مقاطع پسران برای الگوی دوم

Table.2: Pesaran Cross-Sectional Dependence Test Results for 2nd Model

متغیر	آماره CD پسران	احتمال	نتیجه آزمون
لگاریتم آزادی اقتصادی	۳/۳۴۶۴	۰/۰۰۰۸	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم نسبت مالیاتی	۳/۱۸۷۴	۰/۰۰۱۴	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم درآمد سرانه	۳/۵۷۶۷	۰/۰۰۰۳	وابستگی بین مقاطع
لگاریتم نسبت رانت نفتی	۱۱/۸۳۹۱	۰/۰۰۰۰	وابستگی بین مقاطع

مأخذ: یافته‌های پژوهش

همان‌طور که در جداول بالا گزارش شده است، در همه متغیرهای مورد بررسی، بجز لگاریتم کارایی قوانین و مقررات، فرضیه یک، که نشان از وجود وابستگی بین مقاطع دارد، پذیرفته می‌شود و می‌توان نتیجه گرفت که در بین مقاطع مختلف موجود در داده‌های مورد بررسی، همبستگی مقطعی وجود دارد. لذا، آزمون ریشه واحد مناسب برای این پژوهش، آزمون ریشه واحد پسران (۲۰۰۳) است. قدم بعدی، بررسی مانایی متغیرها با استفاده از این آزمون است که در آن وابستگی مقطعی لحاظ و در جداول ۳ و ۴، نتایج آزمون ریشه واحد پسران (۲۰۰۳) برای متغیرهای مدل ارائه شده است.

جدول ۳: نتایج آزمون ریشه واحد پسران برای الگوی اول

Table.3: Pesaran Unit Root Test Results for 1st Model

متغیر	آماره آزمون	درجه مانایی
لگاریتم نسبت مالیاتی	-۳/۶۲۶۱	I(1)
لگاریتم درآمد سرانه	-۱/۶۷۸۷	I(0)
لگاریتم نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت	-۲/۵۸۹۸	I(0)
لگاریتم حاکمیت قانون	-۲/۳۹۲۹	I(0)
لگاریتم اندازه دولت	-۳/۱۸۱۳	I(0)
لگاریتم بازارهای باز	-۱/۷۲۰۸	I(1)
لگاریتم کارایی قوانین و مقررات	-۱/۹۸۵۶	I(0)

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۴: نتایج آزمون ریشه واحد پسران برای الگوی دوم

Table.4: Pesaran Unit Root Test Results for 2nd Model

متغیر	آماره آزمون	درجه مانایی
لگاریتم آزادی اقتصادی	-۱/۸۱۵۹۶	I(1)
لگاریتم نسبت مالیاتی	-۳/۶۲۶۱	I(1)
لگاریتم درآمد سرانه	-۱/۶۷۸۷	I(0)
لگاریتم نسبت رانت نفتی	-۱/۷۹۳۴۰	I(1)

مأخذ: یافته‌های پژوهش

نتایج ارائه شده در جداول ۳ و ۴، نشان می‌دهند، برخی از متغیرهای الگو در سطح و برخی دیگر با یک بار تفاضل‌گیری در سطح اطمینان ۹۰ درصد مانا هستند. از آنجا که برخی متغیرها در سطح مانا نیستند، وجود رگرسیون کاذب محتمل است؛ لذا، بررسی ارتباط بلندمدت میان متغیرها برای حصول اطمینان از نتایج به‌دست آمده ضروری است. جهت بررسی ارتباط بلندمدت و رابطه هم‌انباشتگی میان متغیرها در داده‌های ترکیبی، آزمون‌های مختلفی وجود دارد.

در این پژوهش، به‌منظور بررسی وجود یا عدم وجود رابطه بلندمدت، از آزمون کائو^۱ استفاده شده است. این آزمون بر اساس روش انگل-گرنجر دومرحله‌ای^۲ است که همگنی اجزای داده‌های ترکیبی را در انجام آزمون هم‌انباشتگی در نظر می‌گیرد. فرضیه صفر در این آزمون، عبارت است از عدم وجود رابطه هم‌انباشتگی، که با استفاده از ADF^۳ (دیکی-فولر تعمیم‌یافته) بررسی می‌شود. نتایج حاصل از آزمون کائو، وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها در الگوهای برآوردی را تأیید می‌کند. پس از اثبات وجود رابطه بلندمدت بین متغیرها، بدون نگرانی از وجود رگرسیون کاذب، می‌توان به تخمین مدل‌ها و تفسیر نتایج حاصل از آن‌ها پرداخت.

نتایج آزمون F لیمر گزارش شده در جدول ۵، نشان می‌دهد برای هر دو مدل، استفاده از عرض از مبدأ مشترک رد می‌شود و می‌باید با استفاده از رهیافت داده‌های تابلویی برای هر کشور، عرض از مبدأ جداگانه در نظر گرفته شود.

جدول ۵: نتایج آزمون F لیمر

Table.5: The Results of F-Limer Test

الگوها	آماره F	ارزش احتمال
مدل اول	۲۲/۲۸۷۹	۰/۰۰۰
مدل دوم	۴۱/۸۰۳۰	۰/۰۰۰

مأخذ: یافته‌های پژوهش

1. Kao
2. Engle-Granger two-step procedure
3. Augmented Dickey-Fuller

اثرات انفرادی مقاطع می‌تواند به دو صورت ثابت و تصادفی در مدل لحاظ شود. برای بررسی این موضوع، از آزمون هاسمن استفاده شده است که وجود اثرات تصادفی در مدل اول و وجود اثرات ثابت در مدل دوم را تأیید می‌کند. نتایج این آزمون در جدول ۶ گزارش شده است.

جدول ۶: نتایج آزمون هاسمن

Table.6: Husman Test Results

الگوها	آماره کای دو	ارزش احتمال
مدل اول	۱۶/۲۰۱۵	۰/۳۹۶۶
مدل دوم	۲/۱۳۴۶	۰/۵۴۴۹

مأخذ: یافته‌های پژوهش

با توجه به نتایج آزمون هاسمن گزارش شده در جدول ۶، برآورد مدل اول، از طریق رهیافت داده‌های تابلویی ثابت و برآورد مدل دوم، از روش تصادفی صورت می‌گیرد. به دلیل برآورد هر دو الگو با استفاده از GLS، به بررسی خودهمبستگی و واریانس ناهمسانی نیازی نیست. نتایج حاصل از برآورد مدل‌های رگرسیونی در جداول ۷ و ۸ گزارش شده است.

جدول ۷: نتایج تخمین ضرایب الگوی اول

Table.7: Estimated Coefficients of 1st Model

متغیر	ضریب	احتمال
لگاریتم تولید ناخالص داخلی سرانه	۰/۸۰۲۸	۰/۰۰۰۰
لگاریتم نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت	-۰/۱۹۸۶	۰/۰۲۴۹
لگاریتم حاکمیت قانون	۰/۲۱۵۳	۰/۰۲۱۸
لگاریتم اندازه دولت	-۰/۰۷۷۳	۰/۰۴۷۸
لگاریتم بازارهای باز	-۰/۰۳۶۵	۰/۰۲۲۹
لگاریتم کارایی قوانین و مقررات	۰/۳۷۷۰	۰/۲۰۸۳

مأخذ: یافته‌های پژوهش

جدول ۸: خلاصه نتایج تخمین ضرایب الگوی دوم

Table.8: Estimated Coefficients of 2nd Model

متغیر	ضریب	احتمال
لگاریتم درآمد سرانه	۰/۲۵۸۸	۰/۰۰۰۰
لگاریتم نسبت رانت نفتی	-۰/۰۳۲۵	۰/۰۰۸۵
لگاریتم نسبت مالیاتی	۰/۰۲۰۰۳	۰/۰۱۹۲

مأخذ: یافته‌های پژوهش

از آنجا که همه متغیرها به شکل لگاریتمی وارد معادله ۱ شده‌اند، ضریب برآورد شده آن‌ها نشان‌دهنده کشش این متغیرها است. نتایج ارائه شده در جدول ۷، حاکی از آن است که از میان متغیرهای مدل اول، سه متغیر درآمد سرانه، حاکمیت قانون و کارایی قوانین و مقررات، دارای کشش

مثبت و اثر مستقیم بر نسبت درآمد مالیاتی هستند. ضرایب به‌دست آمده از تخمین مدل، رابطه مثبت میان این متغیرها و درآمد مالیاتی را تأیید می‌کند؛ به این معنا که هراندازه در کشوری درآمد سرانه بیشتر، حاکمیت قانون گسترده‌تر، فساد محدودتر و قوانین دست‌وپاگیر کمتر باشد، شاهد نسبت مالیاتی بیشتر هستیم. متغیرهای نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت، اندازه دولت و بازار باز، دارای اثر منفی و معنادار بر درآمد مالیاتی هستند. چنانچه محصولات کشاورزی به‌صورت عمده توسط تعداد زیادی از کشاورزان کوچک تولید شود، سهم بالای بخش کشاورزی در اقتصاد، به معنای پایین بودن درجه صنعتی شدن کشور و نشان‌دهنده وضعیت ساختار اقتصادی با گرایش‌های سنتی در فرایند رشد و توسعه است و سبب می‌شود، ارزش افزوده بخش کشاورزی، مازاد قابل مالیات‌ستانی کمتری را به همراه داشته باشد؛ چراکه، در ساختارهای سنتی، درآمدهای به‌دست آمده از بخش کشاورزی، به‌دلیل پایین بودن بهره‌وری و حاشیه سود، به نسبت پایین هستند.

همان‌گونه که پیش‌تر نیز مطرح شد، درخصوص نحوه اثرگذاری تجارت خارجی بر درآمد مالیاتی، دو فرضیه وجود دارد. در فرضیه اول، اگر درجه باز بودن و آزادسازی تجاری از طریق کاهش تعرفه‌ها انجام شود، درآمدهای تعرفه‌ای و به‌دنبال آن، درآمدهای مالیاتی کاهش می‌یابد؛ اما، چنانچه آزادسازی تجاری به‌وسیله حذف معافیت‌ها، کاهش نقطه ماکزیمم تعرفه و نظارت بر سهمیه‌بندی انجام پذیرد، می‌تواند سبب افزایش درآمد مالیاتی گردد. باید در نظر داشت در کشورهای وابسته به منابع طبیعی مانند نفت، بخش عظیمی از درآمدهای دولت وابسته به منابع طبیعی است. برای مثال، واردات، وابسته به ارز حاصل از صادرات نفت است و همچنین مالیات بر شرکت‌ها به‌دلیل وابستگی زیاد این شرکت‌ها به واردات مواد اولیه و واسطه‌ای، همواره تحت‌تأثیر نوسان درآمدهای نفتی بوده است. لذا، ارتباط معکوس میان این دو متغیر در کشورهای نفتی را می‌توان این‌گونه توضیح داد که صادرات نفتی توسط دولت یا بنگاه‌های وابسته به دولت انجام می‌شود. لذا، وضع مالیات بالا بر صادرات نفتی از سمت دولت‌ها معقول به نظر نمی‌رسد. آزادسازی تجاری در کشورهای نفتی عموماً با استفاده از شیوه اول یعنی کاهش تعرفه‌ها صورت می‌پذیرد که سبب می‌شود، ضریب اثرگذاری باز بودن بازار بر درآمد مالیاتی در این کشورها منفی و معنادار گردد.

معکوس بودن رابطه میان اندازه دولت و درآمد مالیاتی نیز ناشی از وابستگی بودجه کشورهای نفتی به درآمدهای حاصل از منابع طبیعی به‌جای درآمدهای مالیاتی است. از طرف دیگر، بالا بودن سهم دولت از درآمد و ثروت که در شاخص اندازه دولت نمود می‌یابد، نشان از انگیزه پایین افراد برای فعالیت‌های اقتصادی دارد و سبب کاهش درآمد مالیاتی و تضعیف عملکرد مالیاتی می‌گردد.

همان‌گونه که از جدول ۸ و ضرایب مرتبط با تخمین الگوی دوم مشخص است، هر سه شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه، نسبت رانت نفتی و نسبت مالیاتی اثر معناداری بر شاخص کیفیت نهادی دارند. از میان سه متغیر فوق، اثر نسبت رانت منفی بر آزادی اقتصادی، منفی و اثر دو متغیر دیگر

مثبت است. نتایج خلاصه شده در جدول ۸، بیانگر این واقعیت است که همراه با افزایش نسبت رانت نفتی در اقتصاد کشورهای نفتی مورد مطالعه، شاهد نزول شاخص آزادی اقتصادی هستیم. این در حالی است که افزایش درآمد مالیاتی دولت و درآمد سرانه، سبب بهبود کیفیت نهادی در این کشورها می‌گردد، که این نتیجه‌گیری با نتایج به‌دست آمده از مطالعات گذشته سازگار است.

در واقع، تولید ناخالص داخلی سرانه و درآمد مالیاتی بالاتر، سبب افزایش منابع مالی برای بهبود شاخص‌های کیفیت نهادی می‌گردد. همراه با افزایش در این دو متغیر، تمایل برای ارتقاء کیفیت نهادی نظیر حاکمیت قانون و کیفیت قوانین و مقررات نیز افزایش می‌یابد.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

با توجه به اهمیت موضوع عملکرد مالیاتی و کیفیت نهادی، در این مطالعه، تأثیر شاخص‌های آزادی اقتصادی بر نسبت مالیاتی و همچنین اثر درآمدهای مالیاتی و رانت نفتی بر کیفیت نهادی در ۱۰ کشور اوپک و اوپک پلاس در بازه زمانی ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ مورد بررسی قرار گرفته است. در این راستا، دو الگوی مجزا ارائه گردید. در الگوی اول، از نسبت درآمد مالیاتی به تولید ناخالص داخلی به‌عنوان متغیر وابسته و مؤلفه‌های درآمد سرانه، نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت و چهار زیرشاخص آزادی اقتصادی به‌عنوان متغیرهای مستقل و اثرگذار استفاده گردید. طبق برآوردهای انجام شده، در حالی که اثر درآمد سرانه، حاکمیت قانون و کارآیی قوانین و مقررات بر نسبت درآمد مالیاتی مثبت است، اثر نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت، اندازه دولت و بازار باز منفی و معنادار است. با توجه به ضرایب، اثرگذاری درآمد سرانه با کشش ۰/۸ و پس از آن کارآیی قوانین و مقررات و حاکمیت قانون به‌ترتیب با کشش‌هایی معادل ۰/۳۷ و ۰/۲۱ از سایر متغیرها بیشتر است. که نشان از اثرگذاری بالای این متغیرها بر نسبت درآمد مالیاتی در کشورهای نمونه دارد.

مطابق انتظار، افزایش درآمد سرانه، به‌دلیل افزایش توان مالیات‌دهی افراد جامعه، سبب افزایش درآمد مالیاتی می‌گردد. مثبت و معنادار بودن اثر دو متغیر دیگر نشان می‌دهد، بهبود شاخص مالیاتی در گرو کاهش قوانین و مقررات سختگیرانه و ملزم بودن افراد جامعه به قانون است. متغیرهای نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت، اندازه دولت و بازار باز، دارای اثر منفی و معنادار بر درآمد مالیاتی هستند. افزایش نسبت سهم بخش کشاورزی به صنعت، به‌دلیل کاهش نسبی سهم صنعت به‌عنوان بخش مشمول مالیات و وجود معافیت‌های مالیاتی بخش کشاورزی، که از دیرباز برای حمایت از کشاورزان وضع شده‌اند، سبب کاهش پایه‌های مالیاتی می‌گردد و متعاقباً درآمد مالیاتی را کاهش می‌دهد.

در بحث مرتبط با متغیر بازبودن بازار، توجه به این نکته حائز اهمیت است که عمده صادرات کشورهای کمتر توسعه‌یافته نفتی، صادرات منابع طبیعی است که توسط دولت یا بنگاه‌های وابسته به دولت انجام می‌شود، که راه را برای دریافت مالیات کارا می‌بندد. در بحث مالیات بر واردات نیز

تمایل دولت‌ها به دریافت مالیات پایین‌تر، به‌منظور حمایت از بنگاه‌ها، منجر به کاهش نسبت مالیاتی می‌شود. در کشورهایی با ساختار مالیاتی ضعیف، با گذشت زمان، سیاست‌ها و بسته‌های تشویقی و حمایتی دولت از بین نرفته و ادامه می‌یابد که سبب منفی شدن اثر این متغیر بر نسبت درآمد مالیاتی خواهد شد.

وابسته بودن بودجه کشورهای نفتی به درآمدهای حاصل از منابع طبیعی از یک طرف و سهم بالای دولت از درآمد و ثروت از سوی دیگر، سبب می‌شود، نه دولت‌ها انگیزه‌ای برای دریافت مالیات بیشتر از شهروندان داشته باشند و نه افراد رغبتی به انجام فعالیت‌های اقتصادی و این امر، سبب کاهش درآمد مالیاتی و تضعیف عملکرد مالیاتی می‌گردد.

در مدل دوم، ارائه شده در این مطالعه، شاخص آزادی اقتصادی بنیاد هریتیج، متغیر وابسته آزادی اقتصادی، نشان‌دهنده کیفیت نهادی کشورها و سه شاخص تولید ناخالص داخلی سرانه، نسبت رانت نفتی و نسبت مالیاتی به‌عنوان متغیرهای مستقل معرفی گردیدند.

برآوردها نشان داد، هر سه متغیر، اثر معناداری بر شاخص کیفیت نهادی دارند. اثر نسبت رانت نفتی منفی و اثر دو متغیر دیگر مثبت برآورد گردید که نشانگر این موضوع است که افزایش نسبت رانت نفتی در اقتصاد کشورهای نفتی مورد مطالعه، افول شاخص آزادی اقتصادی را به‌همراه خواهد داشت. در حالی که، افزایش درآمد مالیاتی دولت و درآمد سرانه، به‌دلیل امکان دسترسی بیشتر به منابع مالی، میل و رغبت بیشتری را برای گسترش قوانین و مقررات، اثربخشی دولت، ثبات سیاسی و به‌طورکلی بهبود کیفیت نهادی سبب می‌گردد.

با توجه به تأثیر درآمدهای مالیاتی و رانت نفتی بر شاخص آزادی اقتصادی، تلاش در جهت بهبود نظام مالیاتی و مدیریت درآمدهای حاصل از منابع طبیعی، از سیاست‌های ضروری در جهت ارتقاء کیفیت نهادی است. مثبت بودن رابطه حاکمیت قانون و کارایی قوانین و مقررات، بیانگر این مفهوم است که کشوری با پایبندی بیشتر به قانون و قوانین و مقررات کاراتر، سیستم و عملکرد مالیاتی کارآمدتر و لذا درآمد مالیاتی بالاتری دارد. بنابراین، دولت‌ها در جهت افزایش درآمدهای مالیاتی، علاوه بر استفاده از ابزارهای مالی سنتی همچون تغییرات در نرخ و پایه‌های مالیاتی، می‌باید به تقویت و بهبود کیفیت نهادها و محیط اقتصادی، سیاسی و اجتماعی مبادرت نمایند. ایجاد اصلاحات نهادی که شامل اصلاحات قضایی، قانونی و انتخاباتی است؛ همچنین اصلاح الگوی مدیریت درآمدهای نفتی و صرف درآمدهای حاصل از صادرات منابع نفتی برای سرمایه‌گذاری در بخش‌های مولد اقتصادی و نیز ارتقاء نظام مالیاتی، از جمله سیاست‌های ضروری برای بهبود شاخص آزادی اقتصادی می‌باشد. به‌علاوه، با توجه به اثر متغیر درجه باز بودن اقتصاد، لازم است در زمینه تعیین و اجرای تعرفه‌ها و مدت‌زمان تمديد معافیت‌ها تجدید نظر شود.

سپاسگزاری: در پایان، نویسندگان بر خود لازم می‌دانند که از داوران محترم مجله پژوهش‌ها و چشم‌اندازهای اقتصادی برای بهبود و ارتقاء متن مقاله، قدردانی نمایند.

تأییدیه‌های اخلاقی: موردی وجود ندارد.

تعارض منافع: در این پژوهش تعارض منافع وجود ندارد.

سه‌م نویسندگان در مقاله: این پژوهش با تحقیق و نگارش نویسنده اول و راهنمایی نویسنده دوم (نویسنده مسئول) انجام شده است.

منابع مالی / حمایت‌ها: وجود ندارد.

References

- Acemoglu, D. (2005). Politics and economics in weak and strong states. *Journal of monetary Economics*, 52(7), 1199-1226. <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2005.05.001>
- Akanbi, O. A. (2019). *State Institutions and Tax Capacity: An Empirical Investigation of Causality*. International Monetary Fund. <https://doi.org/10.5089/9781513509860.001>
- Arvin, M. B., Pradhan, R. P., & Nair, M. S. (2021). Are there links between institutional quality, government expenditure, tax revenue and economic growth? Evidence from low-income and lower middle-income countries. *Economic analysis and policy*, 70, 468-489. <https://doi.org/10.1016/j.eap.2021.03.011>
- Asongu, S. A. (2014). Law, finance and investment: Does legal origin matter in Africa?. *The Review of Black Political Economy*, 41(2), 145-175. <https://doi.org/10.1007/s12114-013-9173-7>
- Bahl, R. W. (1971). A regression approach to tax effort and tax ratio analysis (Analyse de l'effort et de la pression fiscale par la méthode de régression) (Un estudio del esfuerzo tributario y de la presión fiscal mediante el análisis de regresión). *Staff Papers-International Monetary Fund*, 570-612. <https://doi.org/10.2307/3866315>
- Baltagi, B. H. (2008). Forecasting with panel data. *Journal of forecasting*, 27(2), 153-173. <https://doi.org/10.1002/for.1047>
- Daniel L. Bennett and Boris Nikolaev (2019). Economic Freedom, Public Policy, and Entrepreneurship. In James Gwartney, Robert Lawson, Joshua Hall, and Ryan Murphy, eds., *Economic Freedom of the World: 2019 Edition* (Fraser Institute, 2019): 199-224.
- Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J., & Torgler, B. (2006). Societal institutions and tax effort in developing countries. *The challenges of tax reform in a global economy*, 283. <https://doi.org/10.2139/ssrn.662081>
- Bird, R. M., Martinez-Vazquez, J., & Torgler, B. (2008). Tax effort in developing countries and high income countries: The impact of corruption, voice and accountability. *Economic analysis and policy*, 38(1), 55-71. [https://doi.org/10.1016/s0313-5926\(08\)50006-3](https://doi.org/10.1016/s0313-5926(08)50006-3)
- Bjørnskov, C., & Foss, N. J. (2008). Economic freedom and entrepreneurial activity: Some cross-country evidence. *Public Choice*, 134, 307-328. <https://doi.org/10.1007/s11127-007-9229-y>
- Blanchflower, D. G., & Oswald, A. J. (1998). What makes an entrepreneur?. *Journal of labor Economics*, 16(1), 26-60. <https://doi.org/10.1086/209881>
- Brun, J. F., & Diakite, M. (2016). Tax potential and tax effort: An empirical estimation for non-resource tax revenue and VAT's revenue. <https://shs.hal.science/halshs-01332053/file/2016.10.pdf>
- Davoodi, H. R., & Grigorian, D. (2007). Tax potential vs. tax effort: A cross-country analysis of Armenia's stubbornly low tax collection. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Tax-Potential-vs-20642>. <https://doi.org/10.5089/9781451866704.001>

- Devlin, J., and Lewin, M., (2004). Managing oil booms and busts in developing countries. *Developing Alternatives*, 7(2): 31-39.
<https://doi.org/10.1017/cbo9780511510755.008> .
- Drummond, M. P., Daal, M. W., Srivastava, M. N., & Oliveira, M. L. E. (2012). Mobilizing revenue in Sub-Saharan Africa: Empirical norms and key determinants. <https://doi.org/10.5089/9781475503296.001>
- Easterly, W., & Levine, R. (2003). Tropics, germs, and crops: How endowments influence economic development. *Journal of monetary economics*, 50(1), 3-39.
[https://doi.org/10.1016/s0304-3932\(02\)00200-3](https://doi.org/10.1016/s0304-3932(02)00200-3)
- Egger, P., & Winner, H. (2004). Economic freedom and taxation: Is there a trade-off in the locational competition between countries?. *Public Choice*, 118(3-4), 271-288. <https://doi.org/10.1023/b:puch.0000019904.30629.33>
- Gwartney, J., & Lawson, R. (2009). Economic Freedom Dataset, published in Economic Freedom of the World: 2009. Annual Report. <https://doi.org/10.53095/88975014>
- Heckelman, J. C. (2000). Economic freedom and economic growth: A short-run causal investigation. *Journal of Applied economics*, 3(1).
<https://doi.org/10.1080/15140326.2000.12040546>
- Imani Barandagh, M., Piri, P., & Ghorbani, T. (2016). Analysis of factors affecting tax quality based on analytical hierarchy process (AHP). *Empirical Research in Accounting*, 6(2), 47-63. doi: 10.22051/jera.2016.2292 [In Persian]
- Isham, J., Woolcock, M., Pritchett, L., & Busby, G. (2005). The varieties of resource experience: Natural resource export structures and the political economy of economic growth. *The World Bank Economic Review*, 19(2), 141-174.
<https://doi.org/10.1596/16480>
- Izadkhasti, H., Dadgar, Y., & Beygi, P. (2022). Investigating the simultaneous impact of institutional quality and tax evasion on the performance of the tax system in selected Mena Countries. *Quarterly Journal of Quantitative Economics*, 18(4), 125-158. doi: 10.22055/jqe.2021.31807.2181 [In Persian]
- Keen, M. (2004). "12 Tax Policy in Developing Countries: Some Lessons from the 1990s and Some Challenges Ahead". In *Helping Countries Develop*. USA: International Monetary Fund. Retrieved Nov 14, 2025, from <https://doi.org/10.5089/9781589063181.071.CH012>
- Klapper, L., Laeven, L., & Rajan, R. (2006). Entry regulation as a barrier to entrepreneurship. *Journal of financial economics*, 82(3), 591-629.
<https://doi.org/10.1016/j.jfineco.2005.09.006>
- Levie, J., & Autio, E. (2011). Regulatory burden, rule of law, and entry of strategic entrepreneurs: An international panel study. *Journal of Management Studies*, 48(6), 1392-1419. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6486.2010.01006.x>

- Lotz, J. R., & Morss, E. R. (1970). A theory of tax level determinants for developing countries. *Economic Development and Cultural Change*, 18(3), 328-341. <https://doi.org/10.1086/450436>
- McMullen, J. S., Bagby, D. R., & Palich, L. E. (2008). Economic freedom and the motivation to engage in entrepreneurial action. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 32(5), 875-895. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6520.2008.00260.x>
- Mehlum, H., Moene, K., & Torvik, R. (2006). Cursed by resources or institutions?. *World Economy*, 29(8), 1117-1131. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9701.2006.00808.x>
- Musgrave, R. A. (1987). US fiscal policy, Keynes, and Keynesian economics. *Journal of Post Keynesian Economics*, 10(2), 171-182. <https://doi.org/10.1080/01603477.1987.11489671>
- Naape, B. (2021). The interplay between economic freedom and tax revenue performance: Panel evidence from SADC. *Journal of Economics, Business, & Accountancy Ventura*, 24(2), 195-204. <https://doi.org/10.14414/jebav.v24i2.2757>
- Panahi, H., Fallahi, F., & Mardomdar, S. (2017). Comparison of the effect of good governance on tax revenues in developing and developed countries. *Iranian Economic Development Analyses*, 5(1), 81-99. doi: 10.22051/edp.2018.16957.1106 [In Persian]
- Barsukova, S., & Radaev, V. (2012). Informal economy in Russia: A brief overview. *economic sociology_the european electronic newsletter*, 13(2), 4-12. <https://doi.org/10.17323/1726-3247-2012-2-99-111>
- Ricciuti, R., Savoia, A., & Sen, K. (2019). How do political institutions affect fiscal capacity? Explaining taxation in developing economies. *Journal of Institutional Economics*, 15(2), 351-380. <https://doi.org/10.1017/s1744137418000097>
- Román, C., Congregado, E., & Millán, J. M. (2013). Start-up incentives: Entrepreneurship policy or active labour market programme?. *Journal of Business Venturing*, 28(1), 151-175. <https://doi.org/10.1016/j.jbusvent.2012.01.004>
- Ross, M. L. (2001). Does oil hinder democracy?. *World politics*, 53(3), 325-361. <https://doi.org/10.1353/wp.2001.0011>
- Sala-i-Martin, X., & Subramanian, A. (2003). Addressing the curse of natural resources: An illustration from Nigeria. *NBER working paper*, 9804. <https://doi.org/10.3386/w9804>
- Sameti, M., & Shahchera, M. (2006). Economic freedom, economic growth and governments tax revenue in (MENA). *Iranian Economic Review*, 11(17), 67-86. doi: 10.22059/ier.2006.32632
- Schwab, K., & Sala-i-Martin, X. (2013, December). The global competitiveness report 2013–2014: Full data edition. World Economic Forum.
- Sen Gupta, A. (2007). Determinants of tax revenue efforts in developing countries. <https://doi.org/10.5089/9781451867480.001>

- shahabadi A, Pourjavan A. (2014). The Effect of the Natural Resources Abundance on the Governance Preformance in the Selected Oil Exporting and Developed Countries (A Panel GMM Approach). *Journal of Economic Modeling Research*, 4(16), 1-32.4 (16) :1-32. <http://jfm.khu.ac.ir/article-1-582-fa.html> [In Persian]
- Tanzi, V. (1992). Structural factors and tax revenue in developing countries: a decade of evidence. <https://doi.org/10.1017/cbo9780511628559.023>
- Venkataraman, S. (2019). The distinctive domain of entrepreneurship research. In *Seminal ideas for the next twenty-five years of advances* (pp. 5-20). Emerald Publishing Limited. <https://doi.org/10.1108/s1074-754020190000021009>
- Weinthal, E., & Luong, P. J. (2006). Combating the resource curse: An alternative solution to managing mineral wealth. *Perspectives on politics*, 4(1), 35-53. <https://doi.org/10.1017/s1537592706060051>
- Yousefinejad, M., Majid, A. S. B. A., Othman, J., Halid, N., & Roslani, M. S. A. B. (2022). Taxes and economic freedom: Moderating effect of government effectiveness. *International Business and Accounting Research Journal*, 6(2), 126-136. <http://dx.doi.org/10.35474/ibarj.v6i2.247>